

ФЕНОМЕН МІФОЛОГІЗАЦІЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Полисаєв О. Архітектоніка сучасного міфу. — Тернопіль: Астон, 2008. — 336 с.

У центрі уваги автора рецензованої книги соціальна міфотворчість у перехідних спільнотах, особливості функціонування суспільних міфологем у сучасному українському суспільстві та їхній вплив на державотворчі процеси.

У монографії визначено теоретичні підходи до міфологічної традиції та сучасного статусу міфу. При цьому О. Полисаєв розуміє міф як метаісторичну форму духовно-практичного освоєння світу людиною. Раціоналізація життя і світу людини призвела до деміфологізації культури. Але міф повернувся в сучасну культуру як реакція на крайню форму раціоналізації життя, позитивістського варіанта світорозуміння: «Зміна суспільних ідеалів на користь ціннісного виміру буття, культивування плюральності світогляду, відкритості свідомості спрацювали як певна інтелектуальна передумова нового входження в суспільне життя ірраціональних чинників, у тому числі і «нової» міфології» (с. 294).

Наголошуючи на складності самовизначення людини в іманентних для ХХ ст. перехідних станах, автор головну увагу приділяє трансформаціям, що відбуваються нині в Україні, — від економіки до державного управління, від сфери повсякденного буття до засобів масових комунікацій.

О. Полисаєв зауважує, що Україна посттоталітарної епохи переживає складний процес соціальної трансформації з яскраво вираженим протистоянням двох суспільних спрямувань. Перше, репрезентоване номенклатурно-бюрократичною верствою радянського зразка, прагне якнайдовше зберегти і продовжити традиційні форми

рентних стосунків, успадкованих від попередньої доби. Причому ці стосунки певною мірою пов'язані з механізмом перерозподілу національного багатства в інтересах окремих угруповань, що мають доступ до влади. Така система потребує потужного бюрократичного апарату, який, отримуючи частку державної ренти, виконував би стабілізувальну функцію в суспільстві, аж до поліцейських репресій включно. Шлях цей веде до відтворення неототалітаризму та стагнації українського суспільства, але він знаходить підтримку в тих мільйонів українців, які звикли вбачати в державі працедавця, розподільника матеріальних благ, соціального захисника та регулятора громадських взаємин. Певну роль відіграє також традиційний провінціалізм, серед найвищих цінностей якого поняття незалежної і сильної держави України взагалі не існує, як не існує і поняття української політичної нації.

Протилежне спрямування — це та спільнота, яка орієнтована на систему цінностей громадянського суспільства, заснованого на демократії європейського типу. Але такий підхід на сьогодні ще не є діяльним орієнтиром переважної більшості громадян нашої країни. Одна з головних причин цього — відсутність сформованої національної елітної верстви, яка сьогодні перебуває лише на стадії виокремлення.

Автор стверджує, що нині немає ніяких підстав стверджувати, що в межах української історичної спільноти сформувалася власна національна еліта, оскільки ті суспільні прошарки, які через об'єктивні та суб'єктивні причини посіли чільне місце в

трансформаційних процесах, не готові до реалізації державотворчих засад. Саме відсутність пасіонарних суспільних верств, на думку Д. Донцова, — головна причина поразки національно-визвольних змагань українців упродовж кількох останніх століть.

Егалітарна ж свідомість, що на сьогодні є панівною духовною парадигмою українського суспільства, розглядає державні інституції відчуженими від власної життєдіяльності, а отже, неминуче зорієнтована на міфологізацію суспільних процесів та історичного минулого України. В умовах трансформаційних процесів відчуження широкого загалу від власних владних структур може стати настільки глибоким, що міфологізована свідомість наших співвітчизників почне розглядати власну державу як джерело негараздів, а українське суспільство ризикує стати на шлях таких соціальних відносин, у межах яких власне теоретична рефлексія виявиться просто зайвою, а реформаторські зусилля політичних лідерів тлумачитимуться як засіб уведення в оману суспільства.

Це стосується і проблем наукової еліти в Україні. Сьогодні поява нових соціальних прошарків, нової культури, заснованої на інформаційно-когнітивних ресурсах суспільства, викликає появу відповідної інформаційно-когнітивної еліти та виведення наукової еліти на чільні позиції в суспільстві. В Україні ж значення наукової еліти підсилюється також нагальною необхідністю прискореної інтелектуалізації суспільства, інтелектуального відродження нації. Наукова еліта детермінує напрями та форми розвитку різних сфер суспільного буття. Її діяльність визначає також і особливості розвитку науки як соціального інституту, впливаючи на трансформацію всіх головних складників глибинних підвалів науки — філософських засад, наукової картини світу та ідеалів і норм дослідження, фор-

мування етичних та соціокультурних цінностей науки, типів її організації.

Сьогодні в Україні в більшості із зазначених вище сфер впливу наукової еліти відбуваються або намічаються ентропійні процеси, що набувають патологічного змісту. Егалітаризм суспільної ідеології спричинив руйнування тих тонких механізмів науки, які забезпечували просування представників елітного корпусу у верхні шари ієрархічних пірамід у сфері науки. Результати діяльності наукової квазіеліти в Україні проявились у формі тенденцій до руйнування системи етичних, моральних норм і критеріїв, якими мають керуватися вчені, непопулярності традиції формування наукової спільноти з неформальними контактами. Передусім постраждали етичні та соціокультурні цінності науки: прагнення істини, здорова мораль, традиції, що особливо небезпечно для фундаментальної науки, де дуже часто адекватна оцінка здобутків залежить від компетентності колег та їхніх етичних принципів. Результатом цього процесу є також знищення механізмів інтелектуального відбору, пересування наукових кадрів по вертикалі залежно від таланту.

Наслідки такої ситуації, підсилені новою хвилею ентропійних процесів, що характерні для сьогодення, негативно відбилися на інших аспектах науки як соціального феномену. Зокрема, «заміщення» визначального впливу наукової еліти в оціненні суспільних явищ в офіційних оцінках і художньої (насамперед літературної) в неофіційних, за умов якого сформувався механізм творення політичної культури нашого суспільства, призвело до домінування ірраціонального радикалістського ухилу в суспільній думці. Цьому ж сприяє і модерністська налаштованість великої частини нинішньої наукової еліти (як і квазіеліти), що проявляється в тяжінні до заміни в процесі реформування суспільства одного мо-

дерністського проекту облаштування світу на інший (зокрема, марксистської логіки на ліберальний дискурс).

Таким чином, однією з найважливіших умов здійснення ефективних антиентропійних заходів у нашому суспільстві слід вбачати відбір і формування нової національної наукової еліти, характеристики якої відповідають вимогам епохи постмодерну. Однак зазначений захід не принесе очікуваних результатів без упровадження елітних принципів побудови науки як соціального інституту, відтворення тонких механізмів її функціонування. Поштовхом до цього мають стати правові засади реструктурування соціальних інститутів на елітному принципі, розроблення відповідних концепцій освіти, виховання, а також дії, спрямовані на формування громадянського суспільства, що створює умови для виконання різними групами еліт притаманних їм функцій. Лише в цьому разі наукова еліта зможе реально виконувати функцію регулювання розвитку науки як соціального інституту.

Вітчизняна національна еліта проходить лише один із перших етапів свого становлення. Ті соціальні прошарки, які покликані взяти на себе функції загальнонаціональної консолідаційної домінанти, в нових умовах продовжують сповідувати егалітаристські духовні засади. Вони намагаються міфологізувати історичне минуле України.

Міфологізація української історії дає можливість витлумачувати її як своєрідну передісторію з наперед заданим результатом — творенням держави Україна. Егалі-

тарна свідомість нездатна сприймати власне буття як момент історичного розвитку, діалектичної спадкоємності минулого, теперішнього та майбутнього, вона абсолютизує сьогодення, ігноруючи як історичну ретроспективу, так і свою причетність до відповідальності за майбутнє. Сучасній егалітарній свідомості (і не лише українській) не під силу сприйняти в повному обсязі складну динаміку становлення громадянського суспільства та функціонування державницьких інституцій. Зазначений тип свідомості, спираючись переважно на неадекватно інтерпретований історичний досвід, прагне міфологізувати системи відносин, що виходять безпосередньо за межі цієї чуттєвої реальності. Саме тому для будь-якої державницької духовної парадигми характерне нашарування потужного пласту міфологем, які виконують функцію об'єднавчого фактора масової свідомості, відтворюваного традиційними для міфотворчості засобами.

Наскрізною темою монографії є розкриття сучасних контекстів існування міфу, які свідчать, що поширена традиція деміфологізації життєвого світу людини в культурі створює конфлікт усталених і новітніх цінностей, веде до змін форм самоідентифікації, кризи ідентичності. Матеріал рецензованої книги, у якій актуальний рівень аналізу ситуації в Україні спирається на фундаментальні філософські засади трансформації міфологічної свідомості, має неабияке значення для широкого загалу українського суспільства.

В. ОНОПРІЄНКО,
доктор філософських наук